

O PRIVIRE DE ANSAMBLU ASUPRA CĂTORVA INSTITUȚII CULTURALE ÎN ROMÂNIA, ÎNTRE PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ȘI PERIOADA ACTUALĂ

MONA SIMU

Articolul prezintă, în prima parte, o analiză a datelor statistice asupra câtorva instituții culturale (teatre, cinematografe, biblioteci, cărți [publicații] și muzee) din România, în perioada largă cuprinsă între anii târzii de după Primul Război Mondial și timpurile actuale. Fiecare dintre cele trei perioade istorice mari, între 1938 și 2016, este studiată separat, realizând ulterior și o analiză comparativă: interbelic, comunism, tranziția de după decembrie 1989.

Rezultatele arată un trend general crescător, de dezvoltare, cu unele discrepanțe între câteva dintre instituțiile studiate. De exemplu, în ceea ce privește bibliotecile și cinematografele, comunismul pare să fie una dintre cele mai prolifere perioade, iar cu privire la cărți și muzee, timpurile prezente par să fie cele mai „productive”. Fiecare instituție are suișuri și coborâșuri, ceea ce se poate observa din cele cinci grafice incluse în text.

Partea a doua realizează o pictogramă a vieții culturale în România între cele două Războaie Mondiale, aruncând o privire factuală asupra personalităților și realizărilor social-culturale ale vremii.

Articolul intenționează a oferi o perspectivă largă – desigur, nu exhaustivă – asupra sferei culturale în România, din punctul de vedere al implicațiilor sociale, în aproape optzeci de ani de dezvoltare socială românească.

***Cuvinte-cheie:** cultură; instituții de cultură; produse culturale; interbelic; România.*

INTRODUCERE

Cultura unei națiuni îi conferă acesteia unitate, conștiință de neam, spirit de coeziune și potențial de dezvoltare.

În accepțiune antropologică, cultura este văzută ca „acel întreg complex care include cunoștințele, credințele, arta, morala, legea obiceiurilor și alte capacități și deprinderi acumulate de om ca membru al societății” (Cobianu-Băcanu 1994).

Adresa de contact a autorului: Mona Simu, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, Școala de Studii Avansate a Academiei Române, Calea Victoriei 125, Sector 1, 010071 București, e-mail: ionut.anghel@iccv.ro.

În acest articol ne vom referi la cultura ca mijloc de expresie artistică, artă, a unui grup omogen (popor, societate). Această manifestare umană reprezintă un filon de continuitate în istoria societăților, acest efect fiind valabil și pentru toate epocile traversate de țara noastră de-a lungul istoriei.

Regimurile politice și tipurile de guvernare a țării s-au schimbat de-a lungul timpului istoric al României în moduri destul de dramatice. Alături de educație, de care evident este și strâns legată, cultura a existat în toate epocile, poate marcată de caracterul regimului politic din fiecare perioadă, dar, până la urmă, istoria o dovedește, nu într-o măsură care să o influențeze radical. Este legată fără doar și poate de ideea de dezvoltare, toate formele de regimuri politice făcându-și, într-un fel sau altul, un aliat, dar și „unealtă”, din instituția culturii, însă în același timp, cultura a și *transgresat* vremurile: „Cultura și dezvoltarea nu mai pot fi tratate ca dimensiuni separate, ci ca părți organice legate, dacă ținta dezvoltării ca inițiator este omul, producător și beneficiar al progresului pe multiple planuri” (Cobianu-Băcanu, coord. 2002).

Este lucru bine știut, chiar în perioada comunistă – s-a spus și scris despre aceasta – cultura a fost considerată (și) un element de rezistență în fața totalitarismului. S-a spus, de multe ori, că a fost permanent un factor de continuitate. Indiferent de perioadă, fie că era „de elită” și pentru elite, sau populară și pentru mase, prin cultură „s-a răs” de adversitățile timpurilor (arta dramatică ludică), cărțile, piesele și filmele au descris viețile oamenilor, muzica și arta au învins trecerea anilor. Pe scurt, așa cum arată istoricul Rădulescu-Motru, „Poporul fără cultură n-are istorie”, „fiindcă n-are un criteriu care să stabilească valoarea evenimentelor petrecute” (R.-M., apud Otovescu 1992).

Nume importante în istoria noastră (Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu etc.), dar totodată și în cultura română, au considerat ca fiind incluse în sfera culturii elemente ca: „limba, datinile, religia, obiceiurile, instituțiile (culturale), arta, morala, literatura ș.a.” (Otovescu 1992). Despre conceptul de cultură s-a scris cu siguranță foarte mult și variat.

O accepțiune des utilizată a conceptului de cultură, într-un sens mai larg decât cel la care articolul de față se referă, ar fi cea propusă de Unesco în 1982: „Cultura este întregul complex de trăsături spirituale, materiale, intelectuale și emoționale distincte care caracterizează o societate sau un grup social”. „Ea include nu numai artele și literaturile, dar, de asemenea, modurile de viață, drepturile fundamentale ale ființei umane, sistemele de valori, tradițiile și credințele”.

Formele instituționale de manifestare ale culturii pot fi întrucâtva și cuantificate, prin măsurarea statistică a „producției” culturale – „bunurile culturale” –, dar și a instituțiilor culturale. Astfel, putem număra cărțile produse într-un an, filmele, teatrele, spectacolele, concertele, cinematografele și muzeele, bibliotecile

unei țări. În urma unui asemenea demers se pot face comparații extrem de grăitoare între perioadele istorice ale unei națiuni, între diferite tipuri de regimuri politice, dacă este cazul se poate realiza o poză, o „fotografie” culturală a unei națiuni: „iată care este modul în care națiunea aceasta își instruieste cultural, întru dezvoltare, membrii societății; ce instrumente le pune la dispoziție, ce forme de expresie artistică, de relaxare și divertisment le propune etc.”

Din cuprinsul spațiului cultural fac parte instituțiile legate de domeniu; dintre acestea, unele sunt legate strict de forma sau partea creativă a culturii (ex.: cărțile, piesele de teatru, filmele), unele sunt la intersecție între cultură și educație (evident și aceasta din urmă o formă a culturii) (bibliotecile, muzeele); altele, se află între cultură și divertisment: cinematografele. Pentru a oferi o idee, o imagine despre „consumul” cultural al unui popor, al unei populații, țări, în Anuarele Statistice sunt incluși câțiva indicatori legați direct de domeniul culturii: numărul de biblioteci, muzee, cinematografe, teatre, săli, numărul cărților tipărite etc. (publicațiile periodice și emisiunile de televiziune nu fac obiectul articolului de față, dar nu putem să nu menționăm că și acestea fac parte tot din patrimoniul producției culturale și sunt înregistrate de Anuarele Statistice).

Toate aceste date nu fac referire la calitatea actului cultural, ci mai degrabă la cantitate, dar, până la urmă, chiar cuantificarea actelor de consum cultural poate oferi o imagine despre înclinațiile culturale ale unui popor și evident despre politicile culturale. Este ceea ce numim profilul cultural al unui popor. Unele elemente lipsesc, nefiind înregistrate date despre acestea, cum ar fi artele vizuale, pictura, sculptura etc. Totuși, chiar și așa, cu ceea ce este înregistrat, se pot observa evoluțiile, tendințele culturale în funcție de epocă, de regimul politic etc., caracteristici proprii fiecărei perioade etc.

Trecând la o analiză a datelor cuprinse în aceste Anuare statistice între 1938 și 2017, să explicăm că am lucrat defalcat pe cele trei perioade istorice mari ale trecutului și prezentului românesc: perioada interbelică, cea comunistă și epoca tranziției, împreună cu perioada posttranziție, studiind, la fiecare dintre cele trei perioade, fiecare instituție culturală pentru care s-au făcut numărători statistice în anuare, pe rând. Ceea ce a rezultat se poate urmări în continuare; datele vor fi prezentate mai întâi „dezbrăcate” de analiză, așa cum au rezultat din Anuare, apoi se va face o analiză pe baza acestora... În comparațiile ce se vor face între perioade trebuie ținut cont de „disponibilul” de capital ale fiecăreia dintre aceste perioade istorice: uman, economic, de numărul locuitorilor, nivel de dezvoltare etc., pentru că în fiecare epocă istorică s-au făcut eforturi și s-au înregistrat rezultate proporțional cu capitalul de dezvoltare existent. De asemenea, evoluțiile spun mai multe decât cifrele în sine.

TREI PERIOADE ROMÂNEȘTI ȘI INSTITUȚIILE LOR CULTURALE, ÎN CIFRE

Perioada interbelică

Teatre

În 1938 funcționau 18 teatre în România, conform Anuarului Statistic din 1967; în preajma Primului Război Mondial erau câte un teatru la București și la Iași, teatre maghiare în Cluj, Oradea, Arad; teatre germane în Timișoara și Sibiu (pentru Transilvania) și, de asemenea, în toate regiunile, trupe ambulante (în Basarabia, în București, în Cluj – Societatea pentru fond de teatru românesc etc.). Prima Lege a teatrelor din țara noastră fusese dată deja din anul 1910; (Platon 2003).

Biblioteci

În anul 1938 erau în România 3 100 biblioteci, cumulată (toate cele cinci tipuri de biblioteci înregistrate în Anuar: naționale, publice, școlare, universitare, documentare) pe tot teritoriul românesc.

Cinematografe

În anul 1938 existau 388 de cinematografe în România interbelică. Începuturile cinematografeiei la noi în țară merg înapoi în timp până în anul 1911, când s-a realizat primul film românesc de lung metraj: Războiul de Independență –, dar filme străine rulară deja în cele câteva cinematografe existente. Compania de film Leon Popescu era printre cei mai prolifici sprijinitori ai teatrului și filmului românesc (Platon 2003).

Muzee

În 1938 erau 83 de muzee per total, în România (toate cele șase tipuri). Tipurile muzeelor înregistrate în Anuare sunt: științe naturale, tehnice, de istorie, etnografice, de artă, mixte.

Cărți (titluri apărute)

În anul 1938 s-au tipărit 2 300 titluri de cărți la noi în țară. Să ținem cont că 1938 reprezintă, totuși, douăzeci de ani de la Marea Unire din 1918 și douăzeci de ani după sfârșitul unui Război Mondial care a lăsat țara (cele Trei Provinciile românești unite în 1918) și Europa sărăcite.

Observație: Aceste cifre în sine nu spun foarte multe dacă le privim doar defalcat, pe fiecare perioadă în parte; o comparație chiar și între ele, per perioade, spune mai mult în ceea ce privește dezvoltarea fiecărei perioade din punct de vedere cultural. Pentru perioada interbelică, Anuarele statistice ale vremii nu făceau înregistrări pentru instituțiile culturale, aceste date apărând abia în perioada comunistă, în anuarele statistice de atunci.

Perioada comunistă

Teatre

Numărul teatrelor crește, din anul 1938 de șapte ori până în 1966 (în 28 de ani), când funcționau 130 de teatre (instituții de spectacol) în țara noastră.

1985 reprezintă un an de vârf pentru perioada 1938–1990, funcționând 154 de teatre în țara noastră, adică de peste opt ori mai multe teatre decât în 1938; în 1989 funcționau doar 146 de teatre, numărul lor scăzând, deci, spre sfârșitul perioadei comuniste.

În ceea ce privește capacitatea sălilor, în anul 1966 existau în toată țara trei teatre dramatice cu săli cuprinzând între 801 și 1 200 locuri (capacitate mare). Cu peste 1 200 locuri funcționa doar ciroul și o orchestră simfonică.

Biblioteci

În 1950 se înregistrau 37 221 biblioteci, iar în anul 1989, înainte de Revoluție, 20 773. Anul de maxim din perioada comunistă, dar și pe perioada cuprinsă între 1938 și 1990 este anul 1955, când se găseau 39 911 biblioteci – dintre care: șase republicane („naționale”); 40 universitare; 4 623 documentare; 15 572 școlare; 19 640 publice (locale)).

În 12 ani (1938–1950 – 37 221) numărul total al bibliotecilor crește de 12 ori, iar în anul 1955 sunt în România de aproape 13 ori mai multe biblioteci față de anul 1938, adică într-o perioadă de 17 ani numărul crește de 13 ori...

Defalcat pe categorii, anul 1955 este însă și anul de maxim pentru bibliotecile publice – 19 670. Acestea erau 14 407 în anul 1960 și doar 6 864 biblioteci publice în 1989!

Perioada comunistă este perioada „de glorie” a bibliotecilor în România, mai ales a celor publice și școlare; numărul bibliotecilor naționale rămâne constant în toate perioadele. Numărul bibliotecilor școlare, celor documentare, celor publice scade mult după anul 1990.

Cinematografe

În anul 1938 existau 388 de cinematografe în România interbelică (este o cifră notabilă pentru perioada respectivă, fapt care atestă popularitatea acestei forme de divertisment, fiind legat și de faptul că această formă de artă se afla la începuturile sale, ceea ce face să-i crească mult popularitatea).

În perioada comunistă, în doar doi ani, numărul lor a crescut de peste două ori (între 1948 – deci la sfârșitul perioadei interbelice și 1950), de la 488 la 1 299 (de 2,6 ori).

În 7 ani (între 1948 și 1955) numărul a crescut de trei ori (3,5) ori: de la 488 la 1 718.

Peste 15 ani, în 1970, se înregistrează 6 275 de cinematografe (un salt notabil, de peste trei ori), adică de peste 18 ori mai mult față de 1938, un adevărat „boom” al cinematografeilor.

Pentru perioada 1950–1990, anul 1965 este cel de maxim al perioadei comuniste, cu 6 499 de cinematografe în România.

Privind cifrele, putem spune că perioada comunistă a fost cu adevărat perioada de glorie a cinematografeilor în România (anul 1988: 211 493 spectatori). La sfârșitul perioadei comuniste, în anul 1989, Revoluția găsea România cu 5 453 cinematografe.

În ceea ce privește numărul spectatorilor, acesta crește odată cu creșterea numărului de cinematografe (desigur, și odată cu creșterea populației): 41 412 în anul 1938 și 203 644, în anul 1989.

Muzee

Muzeele înregistrează cea mai constantă evoluție dintre toate instituțiile culturale cercetate, cel puțin pentru perioada 1938–1990: o creștere oarecum lentă, nespectaculoasă prin amploarea cifrelor, dar susținută, fără căderi.

În 1938 erau 83 de muzee per total (toate tipurile). În 1989, la sfârșitul perioadei comuniste – 463; o creștere de peste 7 ori față de finalul perioadei interbelice.

Pe parcursul perioadei comuniste ele au avut următoarea evoluție:

În 1966 – 229 (la mijlocul perioadei, aproximativ între „’38 și ’90”; se constată că erau jumătate cât față de 1989). Cam așa a fost evoluția pe întreaga perioadă (relativ constantă).

Pe tipuri de muzee, există variații: unele „cresc” constant în număr; altele au evoluții mai spectaculoase – cazul muzeelor de artă –, iar altele evoluează foarte puțin în număr – cazul celor tehnice. În perioada comunistă se observă o evoluție mai accentuată în ceea ce privește numărul, a muzeelor etnografice și de folclor.

Cărți (titluri)

În perioada comunistă, în anul 1955 apar 5 182 titluri (intrate în Depozitul Legal al Bibliotecii Naționale) (mai mult de dublu față de anul 1938).

Apoi în 1960, 6 335 titluri. În 1965, cu 8 422 titluri, se constată deja o creștere remarcabilă.

În anul 1970 găsim 7 681 titluri de cărți tipărite.

În 1980 sunt 7 350 titluri, mai puțin decât în maximumul perioadei comuniste, din anul 1966 – 9 131.

În 1985 erau 5 276, numărul cărților tipărite scăzând constant.

Anul 1989, sfârșitul de comunism găsește tipăritul cărților într-o „stare destul de proastă”; s-a înregistrat o scădere față de începutul bun, în forță, al perioadei: doar 3 867 titluri intrate în Biblioteca Națională la sfârșitul anului, tipărite în acest an.

În perioada comunistă, în anul 1966 s-au înregistrat nu mai puțin de 9 131 de titluri intrate la sfârșitul anului în Depozitul Legal, maximul absolut al perioadei comuniste.

Perioada de tranziție

Teatre

După 1990, la începutul perioadei de tranziție, constatăm că din 1993 până în 2003 nu există un vârf mai mare al numărului de teatre care să îl depășească pe cel din 1985. Deci, după 1989, numărul instituțiilor de spectacol a scăzut, abia după 2003 începând să depășească numărul acestora din perioada comunistă.

În 1998 găsim 144 de teatre în România. Anul 1999 numără 146 de teatre, același număr ca în anul 1989, deci cu 10 ani în urmă...

În 2002, sunt 152 de instituții de spectacol, cu două mai puțin decât anul de maxim din regimul comunist, 1985. Apoi, după anul 2002, trendul este strict ascendent.

În 2015 găsim 254 de teatre, care este maximul per toată perioada de tranziție, pentru că în anul 2016 sunt doar 236 de teatre în România, din nou în scădere...

Comparativ cu perioadele anterioare, mai ales față de cea comunistă, și având în vedere posibilitățile financiare mult crescute după 1990, în perioada de tranziție nu se fac eforturi comparabile cu potențialul, pentru creșterea sau măcar menținerea instituțiilor de teatru. Multe intră în circuitul economiei de piață, există provocări economice etc. Nu am cercetat date pentru acest articol privitor la evoluția apetenței publicului pentru teatru, dar judecând după suficiente exemple – afișe, emisiuni culturale, reviste care prezintă abundența de spectacole, aceasta nu pare să fi scăzut, comparativ cu anii comunismului, sau chiar dacă a avut o perioadă de cădere, mai ales imediat după '90 când televiziunea a dominat, acum pare să fi revenit în forță. Probabil 'lipsa' este doar la o politică culturală generoasă, în 'accord' cu deciziile celor de la guvernare/ guvernări....

Biblioteci

În anul 2016 sunt înregistrate în țara noastră 9 832 biblioteci (toate tipurile, cumulat: naționale, publice, documentare, școlare, unversitare).

Începând cu anul 1991, când erau 15 749 de biblioteci, numărul lor scade constant până în anul 2016, când există 9 832 biblioteci în toată țara (se reduce nu chiar la jumătate, dar nici departe).

Situația și evoluția bibliotecilor școlare este, de asemenea, interesantă și elocventă. Numărul bibliotecilor școlare scade dramatic în perioada de tranziție (la fel al celor publice [locale]). Școlare: 2 904 în 1995 și doar 2 304 în 2016 (față de nu mai puțin de 19 640, în anul 1955!; o reducere a numărului bibliotecilor școlare de aproape șapte ori).

Cinematografe

La începutul perioadei de tranziție, în anul 1990, existau 4 637 cinematografe. În anul 1995 însă, mai întâlnim doar 626 (între 1990 și 1995 se produce scăderea, foarte abruptă: vezi *Grafic 2*), în așa fel încât aproape de timpurile noastre, în anul 2016, se înregistrează doar 91. Această cifră înseamnă o scădere de peste 50 de ori, comparativ cu 1990. Ca să nu mai comparăm cu maximul întregii perioade, și anume, anul 1965, 6 499, de peste 70 de ori mai puține în 2016. O posibilă explicație ar fi că în Anuarul Statistic sunt înregistrate doar cele „de stat”, care aparțineau de Studiourile Cinematografice românești „de stat”, iar multiplele săli (tip Multiplex) ce se găsesc azi în fiecare Mall, nu sunt, probabil, înregistrate. În plus, probabil accesul facil la filme online a scăzut volumul publicului care merge la sălile publice, dar nu avem date în acest sens.

Totuși, pentru întreaga perioadă de tranziție, în anul 2010 este minimul: doar 68 de cinematografe (cel puțin, ceea ce a fost înregistrat).

Numărul lor scade de peste 7 ori între 1990 (4 637) și 1995 (626) și de peste 9 ori între 1995 și 2010 (68).

În anul 2016 sunt înregistrate doar 91 cinematografe, cum arătam, în Anuarul Statistic al României. Este, totuși, puțin probabil ca situația să stea astfel, de aceea putem presupune că sunt înregistrate doar cele care mai funcționează în regim „de stat”.

Muzee

În 1998 există în țara noastră 506 muzee.

În 1993 – 440 muzee, o ușoară scădere față de 1989; foarte ușoară, cu revenire peste nivelul anului 1989 în anul 1996 (487).

În anul 2000 – erau deja 519 (mai multe decât în 1989, la începutul perioadei).

În 2003 sunt 551 de asemenea instituții.

Anul 2016 înregistrează 761 muzee, cel mai mare număr între 2004 și 2016. 2016 – an de maxim pentru numărul muzeelor la noi în țară.

În orice caz, muzeele înregistrează cea mai constantă evoluție dintre toate instituțiile culturale cercetate, acest lucru fiind valabil și pentru perioada de tranziție.

Cărți (titluri)

La începutul tranziției, în 1990 s-au tipărit doar 2 178 de titluri de cărți.

În 1993 au fost tipărite 6 130, un salt bun, iar în 1999, 7 874, o evoluție crescătoare stabilă (vezi *Grafic 4*).

În anul 2000 se înregistrează deja 10 159 titluri de cărți tipărite; primul salt mare, caracterizând perioada de tranziție, anii de după Decembrie 1989.

În anul 2006 găsim 14 373, iar în 2007 – 19 458 (al doilea salt mare, cu peste 5 000 de titluri); o adevărată „foame” de titluri de cărți.

În 2010 se tipăresc 21 344 titluri.

Anul 2011 – 22 589 – reprezintă maximul net total al întregii perioade 1938–2016.

Între 2000 și 2011, în 11 ani, numărul s-a dublat (mai mult decât dublat), de la 10 159 la 22 589, o creștere cu peste 12 000 titluri.

Are loc o creștere de 5 ori în prima decadă a anilor după 1990 (după Revoluție), de la 2 178 de titluri în 1990 la 10 159 în 2000; față de a doua decadă, când numărul lor doar s-a dublat: de la 10 159 la 22 589 (21 344 în 2010). Deci o creștere mai abruptă în prima decadă, cu toate că cifra din 2011 este foarte mare (22 589) (*Grafic 4*).

Analiza celor trei perioade prezentate în cifre

Putem spune că perioada tranziției este **perioada de glorie a publicării de cărți** (*Grafic 4*). În anul 2011 – 22 589 – se înregistrează maximul net total al titlurilor de cărți apărute în țara noastră, în întreaga perioadă 1938–2016.

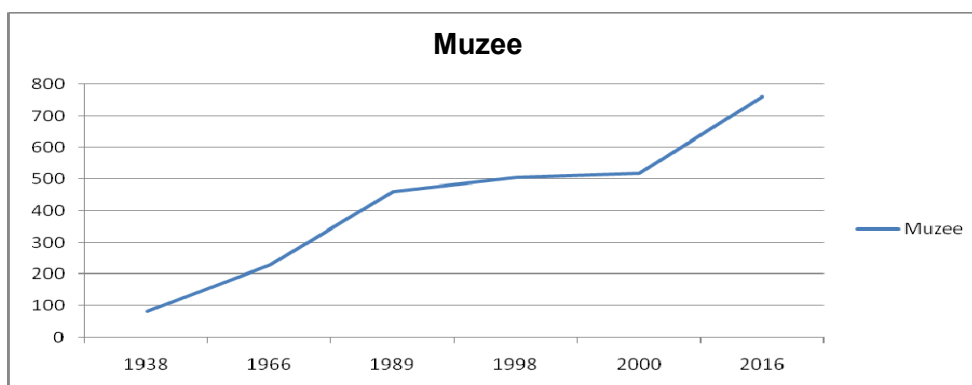
Ca observație valabilă pentru toate perioadele studiate, **textele literare** înregistrează niște vârfuri în ceea ce privește numărul de titluri tipărite; la polul opus, cu foarte puține titluri din acest subiect, pe an, cele dedicate domeniilor: comerț, turism, comunicare, transporturi (de exemplu, câte un singur titlu tipărit pe acest subiect în majoritatea anilor).

Înregistrările măsoară totalul titlurilor intrate în Depozitul Legal al Bibliotecii Naționale, la sfârșit de an. Tipurile de cărți (pe categorii de subiecte) sunt: generale; filosofie, psihologie; religie; științe și probleme sociale; societate, stat;

științe politice și economie; drept, asigurări, administrație; științe militare; educație; comerț, turism, transporturi, comunicare; etnografie; limbi, filologie; științe exacte; matematică; științe naturale; științe tehnologice; științe medicale; inginerie; agricultură; management; conducere și organizare; artă; arhitectură; arte plastice; muzică, teatru, film; jocuri, sport; literatură; istorie literară; texte literare; cărți ptr copii; tineret; geografie, istorie; geografie; arheologie, biologie; altele).

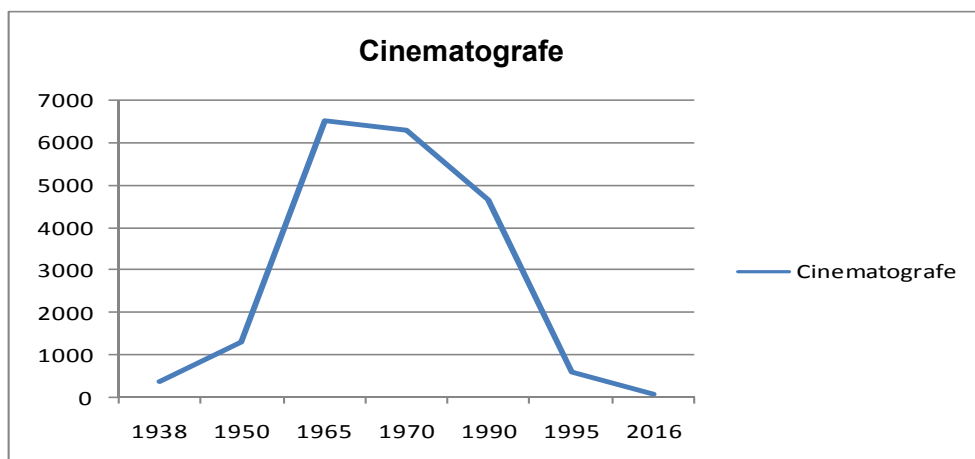
Per ansamblu, **muzeele** înregistrează cea mai constantă evoluție – numărul acestora crește aproape constant –, (*Grafic 1*) dintre toate instituțiile culturale cercetate, dar nu spectaculoasă. Cu un ușor plafon între anii '90 și 2000.

Grafic 1



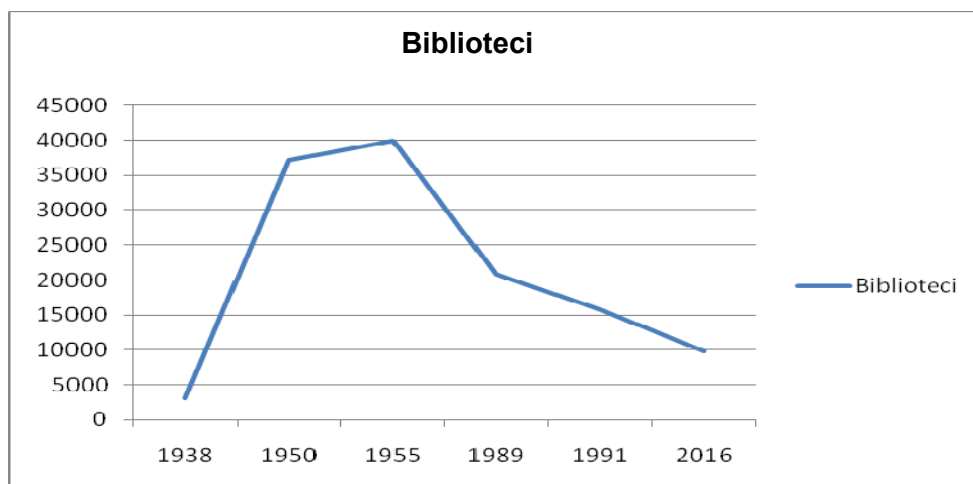
Numărul cinematografele crește în prima perioadă analizată, dar după 1960 începe declinul (*Grafic 2*)

Grafic 2



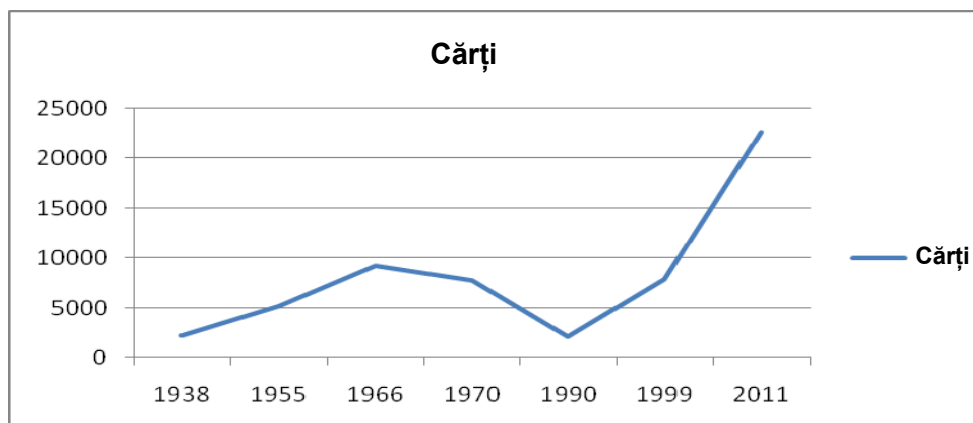
Numărul **bibliotecilor** crește mult la mijlocul perioadei, apoi înregistrează o scădere destul de abruptă, urmată de o scădere mai lentă pe toată perioada tranziției (*Grafic 3*).

Grafic 3



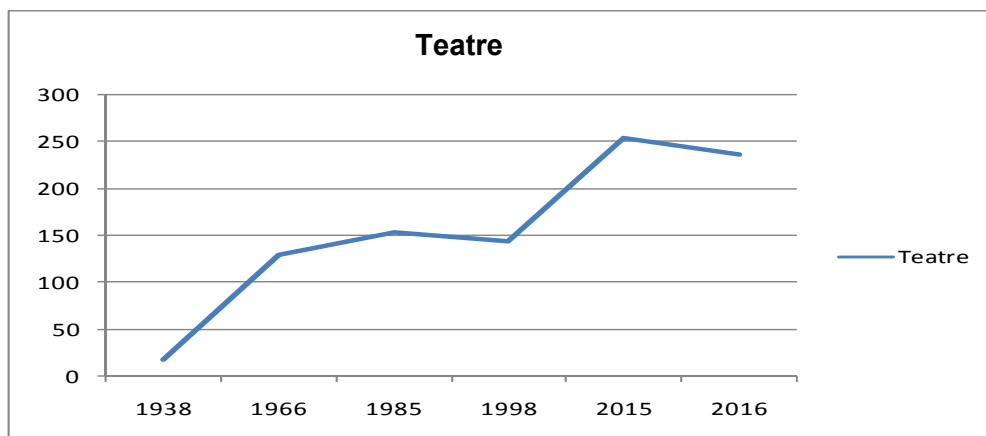
Numărul titlurilor de **cărți** înregistrează un boom în perioada de după anii '90, (*Grafic 4*).

Grafic 4



Numărul **teatrelor** scad ușor în ultima perioadă față de anii '90, când a avut loc o creștere destul de notabilă a instituțiilor de spectacol în România (*Grafic 5*).

Grafic 5



Surse grafice: realizate de autor, cu datele din Anuarele Statistice ale României (1938–2016).

Observație: anii ce au fost luați în considerație la realizarea graficelor pentru fiecare item în parte nu sunt aceeași de la un grafic la altul. Am considerat pentru fiecare dintre cele cinci instituții studiate anii cei mai relevanți.

CULTURA ÎN ROMÂNIA, ÎN PERIOADA INTERBELICĂ: SCURTĂ TRECCERE ÎN REVISTĂ

Acest subcapitol prezintă în mod mai detaliat o analiză asupra fenomenului cultural în perioada interbelică, deoarece este perioada istorică în care cultura înregistrează un adevărat „boom” (Zamfir 2019), deschizând drumul dezvoltării și modernizării românești și în celelalte domenii, folosind datele din Anuare pentru inferențe cu privire la fenomenul cultural și anvergura dezvoltării culturale. Aici au fost puse bazele multora dintre instituțiile importante ale țării, ale națiunii, acestea fiind păstrate inclusiv în perioada comunistă, iar cu această perioadă s-a realizat o punte culturală imediat după schimbarea de regim de după 1990... Iată de ce i-am dedicat o secțiune specială în cadrul articolului.

La rândul ei, cultura în perioada interbelică nu poate fi separată de perioada istorică și culturală anterioară, mai precis, perioada dintre Revoluția pașoptistă și Primul Război Mondial. Marile nume și personalități, generația veche de oameni de cultură, dintre care unii vor coexista un timp cu generația nouă din perioada interbelică, s-a format și a fost activă între 1848 și Primul Război Mondial (Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu, Mihai Eminescu, Liviu Rebreanu etc.). Bazele culturii și ale avântului cultural din perioada interbelică sunt puse în perioada de dinainte; o perioadă mai așezată din punct de vedere politic, caracterizată spre sfârșit de secol al XIX-lea, început de secol al XX-lea în

principal prin cele două curente: **poporanismul** (de stânga) și **sămănătorismul** (orientat spre dreapta), dar și prin cele două „orientări” caracteristice întregii perioade: conservatorii și liberalii. Marile nume, „grii” culturii naționale, așa cum îi considerăm acum, activi la început și mijloc de secol XX erau: Nicolae Iorga, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi, George Enescu, Radu Rosetti, Constantin Giurescu, Eugen Lovinescu, Titu Maiorescu, George Călinescu și încă mulți alții; printre reprezentanții importanți ai mijlocului și sfârșitului de secol XIX îi găsim pe Vasile Alecsandri, Ion Luca Caragiale, Titu Maiorescu, trei personalități complet diferite; Nicolae Iorga avea să joace un rol important în viața culturală și politică a vremii, mai ales după Primul Război Mondial. Tot în această perioadă (între „pașoptiști” și Primul Război Mondial se înființează instituții importante de învățământ: Universitatea din Iași (1860) și cea din București (1864); cele două Conservatoare: București și Iași ș.a.

Perioada interbelică a fost caracterizată de neliniște și succesiunea multor guvernări; culorile politice nu mai sunt atât de clare; există multe partide mici, scena politică este fărâmițată și cu nuanțe extremiste la ambele capete ale eșcherului.

Rolul culturii a fost vizibil în această perioadă mai ales prin **circulația de idei**, prin dezbateri și fervoare intelectuală; prin polemici, necontând neapărat dacă erau întotdeauna constructive sau nu; prin faptul ca **acești oameni de cultură de atunci au contribuit în mod direct și real la construirea societății românești de acum, nu numai la cea de atunci**, a „românismului”, a spiritului de popor român, de neam. Acest lucru era foarte necesar la atât de mică distanță față de realizarea unificării țării, a Marii Uniri.

Unele nume cunoscute în cultură (Octavian Goga, Ion Rădulescu-Motru, Nicolae Iorga, Mihail Sadoveanu, mulți-mulți alții etc.) au fost în vreme prim-miniștri, președinți ai unor instituții importante, miniștri, senatori, deputați, șefi de publicații periodice cunoscute (ziare, reviste importante în această perioadă), șefi de partide, nu în ultimul rând, academicieni. Rădulescu-Motru, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Radu Rosetti s-au numărat printre academicieni; poetul Octavian Goga, iar profesorul și istoricul Nicolae Iorga au fost pe rând prim-miniștri, dar și oameni „de partid” (primul – de dreapta spre extremă; al doilea de factură mai degrabă democrat-naționalistă); scriitorii mai tineri, Mihail Sebastian, Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Geo Bogza au fost **gazetari** angajați și scriitori foarte prolifici; mai puțin oameni politici, însă buni polemisti și puternic angajați din punct de vedere social, chiar politic. Eliade a fost secretar cultural la legația română din Marea Britanie, apoi atașat de presă la Lisabona, Ionescu – atașat cultural la Vichy, în Franța, în timpul guvernului Antonescu; generațiile mai vârstnice (Nae Ionescu [*Cuvântul*], E. Lovinescu, N. Crainic [*Revista Gândirea*]) au fost șefi și mentori ai unor **publicații importante** și influente în vreme, cum erau **Cuvântul, Vremea, Universul, Dimineața, Adevărul, Timpul** etc. Unii dintre ei, nume cu influență, au condus fundații de prestigiu în epocă (spre exemplu, N. Iorga – *Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, înființată în 1880 la București).

În ambele perioade (înainte și după Primul Război Mondial) s-au înființat importante instituții, alături de unele asociații: **Academia Română** (1867), **Institutul de Geologie** (1906), **Filarmonica** (1866), **Conservatorul** (1864), dar și **Asociația Ziaristilor din România**. S-au construit clădiri de referință pentru țară și capitală: **Ateneul Român**, **Palatul Poștei** (astăzi clădirea Muzeului Național de Istorie de pe Calea Victoriei), **Palatul CEC**, **Gara de Nord**, **Podul Saligny** (sfârșit de secol al XIX-lea).

Academia Română (1867) inițial a pornit sub titulatura de Societatea Academică Română, primul său președinte fiind ardeleanul Gheorghe Barițiu, ceea ce arată una dintre „strategiile” în vederea întregirii teritoriului românesc din acele vremuri grele pentru statul român încă neîntregit, aceea de a numi personalități de peste Carpați în funcții importante din instituții ale Vechiului Regat (Boia 2011). Metoda funcționa și în sens invers: regăteni în posturi-cheie din Ardeal.

Tot atunci au fost înființate și unele dintre muzee: „**Grigore Antipa**”, **Muzeul Național de Antichități**, **Muzeul Satului** din București etc.

Presă este un element cultural semnificativ din punct de vedere social: citită de mulți oameni relativ la populația vremii și la accesibilitate, cu accesibilitate pronunțat populară, foarte căutată în perioade grele sau mai tulburi din punct de vedere social și nu numai, datorită necesității informării populației, dar și a interesului oamenilor pentru a fi la curent cu problemele vremilor. Astfel, perioada interbelică este **caracterizată și de un număr foarte mare de publicații periodice** (ziare, reviste, magazine, reviste de literatură, de cultură etc.), care apar, și dispar, după caz, în funcție de factorul politic, în toată perioada dintre cele două războaie mondiale.

Dintre cele mai importante gazete ale vremii, și nu doar cele mai importante prin anvergura, ci și prin valoarea lor de simbol, amintim aici, într-o ordine aleatoare și o variație special aleasă spre a zugrăvi „culoarea” vremii, dar și pentru a nu stabili o ierarhie falsă: **Timpul**, **Porunca Vremii**, **Vremea**, **Curentul**, **Cuvântul**, **Universul**, **Gândirea**, **Revista Fundațiilor Regale**, **Sfarmă-Piatră**, **Informația Zilei**, **Curentul Literar**, **Dacia Rediviva**, **Ecoul**, **Gazeta Evreiască**, **Revista Română**, **Universul Literar**, **Neamul Românesc** etc. Unele dintre gazete sunt înființate încă dinaintea Primului Război Mondial (**Adevărul**, **Dimineța**, **Universul**, **Lucefărul**). La toate aceste publicații au contribuit (sau le-au condus), în toată perioadă dintre cele două războaie mondiale, o pleiadă vastă de scriitori, poeți, gazetari, istorici etc., intelectuali prin vocație, dintre care vom enumera doar câțiva: Lucian Blaga, Gala Galaction, Vasile Voiculescu, Tudor Arghezi, Radu Gyr, cei mai înainte amintiți, Mircea Eliade, Emil Cioran, Mihail Sebastian, Nicolae Iorga, Eugen Lovinescu, Nae Ionescu, George Călinescu etc. Citind despre această epocă din istoria României este ușor să ajungi la concluzia că, istoric vorbind, a fost perioada cea mai prolifică în ceea ce privește numărul, valoarea culturală, artistică, dar și istorică, importanța și notorietatea personalităților

culturale române care s-au format și manifestat acum, în toate domeniile: literatură, arte, științe.

Revenind la presă, iată o mostră din **tirajele vremii pentru principalele cotidiene**. În perioada regimului Antonescu, spre sfârșit, Ministerul Propagandei realiza un tabel cu principalele ziare (20 iulie 1942), care indica următoarea ierarhie: *Universul* (șef de gazetă: Stelian Popescu) 244 400 exemplare; *Curentul* (șef: Pamfil Șeicaru) – 126 800 exemplare; *Timpul* (șef: Mircea Grigorescu) 66 000 exemplare; *Viața și Informația*, fiecare cu 40 000 exemplare. Am redat această situație a principalelor cotidiene, cu tirajele, spre ilustrarea succesului pe care îl aveau ziarurile vremii la public, apetența pentru cuvântul scris, cel puțin în marile orașe (Boia 2011).

Cultura presupune domenii variate, nu numai literatura și publicistica, ci și bineînțeles teatrul, pictura sculptura, muzica, arhitectura etc., dar și științele. Numele personalităților din științe erau cunoscute în vreme și peste hotarele României, sau urmau să devină cunoscute (Emil Racoviță – întemeietorul biospeologiei –, Henri Coandă, Grigore Antipa, Traian Vuia [primul avion cu motor ce se ridică și zboară independent 1905], C. Parhon, N. Iorga., T. Maiorescu etc., doctorii P. Herescu [urologie], N. Paulescu [diabet, în descoperirea insulinei], pentru a enumera doar o mică parte dintre oamenii de știință cu notorietate. Timpurile (și în anii de după 1848 și între 1918–1944) s-au caracterizat prin punerea bazelor unor științe și prin descoperiri noi și inovații. Tot la început de secol al XX-lea debutează în muzică George Enescu și Ciprian Porumbescu.

Principalele centre universitare în România, în perioada interbelică se regăsesc la: București, Iași, Cluj, (acestea erau cele mai importante prin numărul de studenți și profesori); Cernăuți, apoi. Mai târziu se creează universități la Timișoara și Oradea; la Chișinău, în anii 1935–1936.

Cinematografia se dezvoltă începând cu debutul secolului al XX-lea. La fel și teatrul românesc, îngemănat cu muzica și opera, ce au dat marile nume, ca cele ale lui N. Leonard și Haricleea Darclée, Jean Athanasiu în muzica de operă; apoi mari și cunoscuți actori, precum Lucia Sturdza Bulandra, Matei Millo, Constantin I. Nottara., iar mai recent Radu Beligan, Nineta Gusti, Mircea Șeptilici etc. Teatre existau la Iași, Cluj, Oradea, București, Brașov.

Perioada în sine se poate împărți în câteva etape mari: înainte (succesiuni de guvernări liberale și țărăniști), în timpul și după domnia lui Carol al II-lea, care a durat 10 ani din 1930 până în 1940. Unii consideră domnia lui Carol al II-lea ca fiind asimilată cu o dezvoltare deosebită a culturii.

Cei 10 ani ai domniei lui Carol al II-lea sunt considerați ca fiind prolifici la capitolul realizări culturale: în arhitectură, literatură și publicistică în special, în domeniile istorie, sociologie, în ceea ce privește înființarea de instituții, învățământ.

Uniunea Fundațiilor Regale cuprindea nu mai puțin de cinci instituții de acest gen: Fundația Universitară Carol I; Fundația Culturală regală „Principele Carol” – condusă de Dimitrie Gusti; Fundația Regele Ferdinand din Iași; Institutul de

Cercetări Științifice „Regele Carol II” din Cluj; Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”. Se înființează **Societatea Scriitorilor din România, Asociația Avocaților, Sindicatul Ziaristilor. Facultatea de Drept** este construită în 1935 (era prevăzut să fie un adevărat „cartier” universitar între Drept și clădirea Facultății de Medicină. Desigur, oamenii sunt cei care au creat aceste instituții, prin spiritul de colaborare care exista, prin oportunitățile existente; Carol al II-lea a înlesnit însă activitatea socială și culturală, printr-o „patronare” mai mult sau mai puțin interesată a creatorilor culturali...

În domeniile sociologie și etnografie, iată două dintre cele mai importante instituții care se înființează tot în această perioadă: Institutul Social Român (sub conducerea lui Dimitrie Gusti); Muzeul Satului (1936).

Cum universitățile sunt direct legate de viața culturală și de intelectualitatea unei națiuni, din Anuarele Statistice ale anilor interbelici am ales Facultatea de Litere și Filosofie ca principal creuzet cultural, ca unul dintre posibili **indicatori** ai dimensiunilor **vieții culturale**. Alte informații, cum ar fi numărul teatrelor, al cinematografelelor, lipsesc din Anuarele Statistice ale perioadei interbelice. Chiar și informațiile despre numărul de studenți la Conservator sau la Belle-Arte există doar în Anuarul pentru anul 1922. Mă refer la numărul studenților ce urmau această facultate și la numărul profesorilor ce predau aici (**Litere și Filosofie**). Conservatorul, Artele dramatice și Bele-Artele sunt și ele legate indisolubil și indiscutabil de spațiul cultural, chiar într-un mod mai direct decât Facultatea de litere, dar din păcate datele despre aceste instituții lipsesc, ele apărând într-un singur anuar din cele șapte consultate. În consecință, studierea numărului de studenți înscriși la aceste facultăți de-a lungul perioadei arată o creștere aproape constantă; la începutul perioadei vorbim de cifre de ordinul sutelor, ca spre sfârșitul perioadei (1930) să se ajungă la cifre de câteva mii de studenți la Litere și Filosofie – peste 5 000 în București.

Anuarul Statistic din anul 1930 realizează o situație a numărului de studenți între anii 1920 și 1930. Iată evoluția celor înscriși la **Litere și Filosofie** în această perioadă, pe centre universitare: dacă în **1920**, la Litere în București se înscriau **754** de studenți, cifra crește constant, așa că în **1930**, nu mai puțin de **5 275** au optat pentru aceste discipline, dintre care 1 853 sunt băieți și 3 422, fete. În **Iași**, de la **390** de studenți la Litere și Filosofie în anul **1920**, ajung să se înscrie în 1930 **734** de studenți, dintre care 510 sunt fete. Diferență notabilă între cele două centre universitare, pentru anul **1930**...

Corpul de profesori definitivi variază destul de puțin în cei aproape douăzeci de ani studiați, variația fiind diferită de la o facultate la alta, dar în total, corpul de profesori universitari pentru un centru universitar ar putea fi estimat cam în jur de 250, poate 300 de oameni. Această cifră este însă importantă din punct de vedere cultural, deoarece numele acestor profesori în perioada respectivă erau binecunoscute, fiind oameni de cultură importanți. Puteai avea curs cu George Călinescu, Nicolae Iorga, Iorgu Iordan, Constantin Parhon, Emil Racoviță, Nae

Ionescu, Tudor Vianu, pictorița Cecilia Cuțescu-Storck, Alice Voinescu, Constantin Giurescu, Dimitrie Gusti etc. De altfel și diferența între importanța și mărimea centrelor universitare este dată de cifra acestor profesori „definitive”: „nivelul superior al elitei intelectuale (...) îl reprezintă **corpul profesorilor universitari** și, încă mai selectiv, Academia Română” (Boia 2013).

Alături de numărul de studenți înscriși la Facultatea de litere, am luat cu considerare și **numărul abonaților la posturi de radio, ce apare în acest Anuar al anilor 1939–1940** ca fiind considerat unul dintre **indicatorii consumului cultural**. Abonamentul la radio poate fi considerat și ca un consum cultural, emisiunile nefiind doar de natură informativă, cu siguranță, ci și mijloace de diseminare culturală, considerând, de asemenea, că media este înscrisă la rândul ei în domeniul larg al culturii (Simu, în Mărginean, 2019). Cu datele disponibile am încercat, astfel, (împreună cu situația tirajelor gazetelor, descrisă mai sus) să ofer un tablou indirect al măsurii culturalizării populației în perioada amintită, prin analiza consumului media. Astfel, între anii 1927–1938, o perioadă de **11 ani**, numărul abonaților la radio pe țară crește de la aproximativ **8 000** de persoane în **1927** (7 871) la aproape **300 000** în 1938 (mai exact, 274 314). La București erau 78 025 abonați în anul 1938.

Anuarul din anul 1939–’40 ne arată nu numai această situație pe fiecare an, între 1927 și 1938, dar și care erau principalele stații de difuzare radio pe țară, informație inedită aș zice, deoarece acestea erau de abia înființate. Erau patru stații: **două la București (Băneasa-Ilfov): Radio București și Radio Experimental**, și **câte o stație la Brașov (Bod-Brașov): Radio România și la Chișinău-Lăpușna, Radio Basarabia**. Apoi, în Anuarul din anul 1936 găsim situația pentru anii 1933–’35, pe țară, abonaților raportat la suta de locuitori. Pe regiuni, **în anul 1935, 7 oameni la suta de persoane aveau un aparat de radio și abonament**; în **Transilvania, 9**, în Vechiul Regat 5, cel mai mic număr de abonați, **în Basarabia (1 persoană la 100)**. Cu toate acestea, în **Muntenia găsim cel mai mare număr (absolut) de abonați (110 605)**, Transilvania găsindu-se pe locul doi, cu 53 061 abonați la posturile de radio. În plus, cu ocazia consultării Anuarului pentru a afla numărul celor abonați, aflăm ca existau pe atunci două tipuri de aparate de recepție: cu „lămpi” și cu galenă („cu cristal”) și că posturile de recepție puteau fi private sau publice.

CONCLUZII

Așadar, Anuarele Statistice, atât cele recente, cât mai ales cele mai vechi, pot reprezenta nu numai surse de date și înregistrări ale unor cifre și ale unor fapte, ci se constituie în adevărate fresce ale unor vremuri. Luate per ansamblu, iar nu doar cifră cu cifră, acestea realizează un tablou al structurii unei societăți, ale unei populații, moduri de viață, caracteristicile unei țări etc. Printre acestea, răzbate implicit și „imaginea” culturală a unei națiuni, în cifre, dar care grăiesc foarte multe.

Citind cifrele din prima parte a articolului, cea dedicată înregistrării datelor despre cele câteva instituții și „bunuri” culturale monitorizate, ideea concludivă care se desprinde este aceea de „progres”. Este evident din cifre, doar cu excepții ce țin mai degrabă de „mode” și modalități de înregistrare, că evoluția culturală a României în întreaga perioadă dintre Primul Război Mondial și anii curenți a fost una, per ansamblu, ascendentă. Au existat ani de *boom* pentru aproape fiecare dintre cele cinci instituții culturale monitorizate: cărțile în perioada actuală, teatrele, bibliotecile și cinematografele în perioada comunismului, muzeele în prezent. Nu am raportat, e adevărat, numărul celor câteva „mjloace” culturale analizate la populația țării din fiecare perioadă, și poate rămâne un lucru de făcut într-o cercetare viitoare, dar până la urmă, nu simpla cuantificare este cea care contează, ci trendul general, iar cifrele arată incontestabil că eforturile au fost în sensul creșterii bazelor de instituții culturale existente. Poate că la un moment dat numărul teatrelor a scăzut ușor sau a stagnat, sau numărul bibliotecilor publice este în prezent mai mic decât în perioada comunismului, ca și numărul de cinematografe (înregistrate), dar, per total, oferta culturală pusă la dispoziția populației în România s-a dezvoltat aproape constant, cu un salt notabil între interbelic și perioada comunistă, mai ales prin număr, iar prin varietate, prezentul „domină” ca dezvoltare.

A doua parte, cea dedicată fenomenului cultural din perioada interbelică are rolul de a înlocui cantitatea prin calitate, arătând că, uneori, nu atât cifrele mari sunt importante, ci aspectul calitativ. Cultura în acea perioadă a însemnat, din toate punctele de vedere, progres, atât la capitolul de coeziune națională, prin construirea și sporirea acesteia, cât și la capitolul inovație, noutate, descoperiri, punerea unor fundamente în foarte multe domenii științifice, de la cinematograful, radio, teatru și literatură, până la domeniile medicinei, istoriei, filosofiei, tehnicii, științelor exacte, arhitecturii etc.

Materialul de față nu este un text de anvergura unuia ce s-ar putea numi „un secol de cultură românească” – acesta ar fi, în sine, o carte –, ci o frescă succintă a unui secol, i-am spune, de înregistrări de date privitoare la instituții culturale.

BIBLIOGRAFIE

- Anuarele Statistice 1922–1940.
 Anuarele Statistice 1960–2016.
 Boia, L., *Capcanele Istoriei*, București, Humanitas, 2013.
 Boia, L., *Românizarea României*, București, Humanitas, 2011.
 Cobianu-Băcanu, M., *Cultură și valori în perioada de tranziție*, București, Editura Economică, 1994.
 Cobianu-Băcanu, M. (coord.), P. Alexandrescu, O. Cucu-Oancea, *Cultura, identitatea națională și educația în dezvoltarea durabilă a societății românești*, Paralela 42, 2002.
 Cobianu E., *Cultura și valorile morale în procesul de globalizare*, Cluj-Napoca, Grinta, 2008.
 Marginean, I., Precupețu, I., *Enciclopedia calității vieții în România*, București, Editura Academiei Române, 2019.

Otovescu, D., *Sociologia culturii românești* (Geneză și devenire: 1821–1944), Craiova, Scrisul românesc, 1992.

Sebastian, M., *Articole din Cuvântul lui Nae Ionescu*, București, Editura Vreamea, 2016.

Platon, Gh., *Istoria românilor*, vol II, București, Editura Enciclopedică, 2003.

Zamfir, C., *Istoria socială a României*, București, Editura Academiei Române, 2019.

Diferite site-uri.

The article presents, in the first part, an analysis of statistical data on several cultural institutions (theatres, cinema, libraries, books and museums) in Romania, between the years following the first world war and nowadays times. Each of the three main periods between 1938 and 2016 is studied separately: interwar period; communism; the period of transition, after December 1989.

The results are showing a general upward development trend, with some discrepancies between some of the institutions. As for public libraries and cinemas, communism seems to be the most prolific period, for books and museums present times are the most “productive”. Every institutions has its own up and down, which can be seen from the five graphics embeded in the text.

In the second part, a short view on the cultural life in Romania between the two World Wars is elaborated, looking upon cultural personalities and facts.

The article intends to offer a wide perspective image, yet not exhaustive, upon the cultural sphere in Romania, in almost one hundred years of social development.

Keywords: *culture, cultural institutions; cultural goods; interwar period; Romania.*

Primit:
6. X. 2019

Acceptat:
24. X. 2019